Як Лука Микитюк відчинив двері восьмого нумеру в готелю Бальмуса, то перше всього побачив хмару диму, бо гуцул і люлька то одне, він з нею розлучається хіба в церкві або у сні. А газдів зібралося тут багато. Приїхав адвокат з повітового міста, і мала відбутися нарада.

За Лукою ішли його сини: старший, Микола, що вчився в гімназії і за рік мав здавати матуру, і молодший, Василь, що помагав батькові при господарстві.

Микитюк кивнув головою направо й наліво і голосно промовив: "Дай, Боже, добрий вечір''.

— Вечір добрий! — відповіли йому.

Ще він не розглянувся гаразд, як до його підійшов адвокат, заживний лисавий панок з малими чорними вусами. Знала його уся Гуцулія, бо він оснував "Підгірський банк" і був у йому головою. Адвокат подав Микитюкові руку, на якій вилискувався перстень з дорогим брильянтом.

— Вітайте, пане Микитюк, ми на вас чекаємо, а то вже й почали б були нараду. А це, мабуть, ваші сини?

— Так, пане докторе. Старший учиться на "пана", а молодший і дальше носитиме сердак.

— Гарні легіні, нема що казати, в батька вдалися. Таких тепер треба.

— Славити Бога, чемні діти. Шанують мене і матір, не можу нарікати.

На тім і перервалася розмова, бо адвокат підійшов до стола, обійшов його, став лицем до дверей і, відкашельнувши ірімко та обтерши хусткою спочене чоло, почав:

— Вітаю вас, шановні гості, і прошу сідати: хто де мо-Жс> на ліжку теж, бо крісел небагато. А як кому з молодтих прийдеться постояти, то хай простить, бо я не в себе в хаті.

— Відома річ, — відповіли ґазди, розміщуючись на ліжку, на каналі і на кріслах не як-небудь, а по старшині.

— Ви, певно, догадуєтеся, — почав адвокат, — пощо я до вас приїхав. Наш найясніший пан об'явив війну. Він її не хотів, та ворог присилував його. А знаєте, чого ворог хоче? Ваших гір, щоб мати кріпку границю, та ще хоче він Львова, щоб прибрати у свої руки всі наші товариства, всі тії просвітні й економічні нитки, що збігаються з усіх сторін нашої країни до її столиці. Він бачить, що земля Романа й Данила] з года в год просвіщається, що свідомість народна росте, що ми вже не тоті руснаки з-перед п'ятдесяти літ, на яких перший-ліпший сурдутовець дивився згори, як на "бвдло", — а лиш свідомі українці, які не зрікаються святого права жити своїм життям. І зжахнулася Москва, боячись, щоб свідомість народна, мов степовий пожар, не поширилася із Львова по Київ і ще дальше, зжахнулася і посилює отеє полки свої на нас, щоб пригасити огонь, який тут розгорівся. Знаємо, як тяжко було нам роздмухати цю ватру, що горить тепер щораз живіше і щораз ясніше, і тому не хочемо, щоби вона погасла.

— Не допустимо до того. Не дамо! — притакнули ґазди.

— Відома річ, — говорив дальше промовець, — що і тут гаразди наші не були великі, що далеко нам до того, що здобули собі другі, щасливіші від нас народи.

— Ой далеко, далеко... — зітхнули слухачі.

— Авжеж-таки нашим закордонним братам і до наших гараздів далеко. У нас боротьба за університет іде, а там навіть української народної школи немає.

— Сором! Сором! — залунало в громаді.

— І тому не може бути й двох думок, по котрім боці нам стояти.

— Авжеж, авжеж! — притакував начальник громади, високий сивоусий ґазда з двома медалями на киптарі, —■ віддамо, паноньку, цісарю, що цісарське.

— Об тім я і не сумніваюся, — говорив промовець, — але тут-то і річ, щоб також Україні нашій віддати те, шо українське.

В надимленій хаті зробилося тихо, мовби якийсь новий вітер повіяв. Ґазди повиймали люльки з ротів і зглядалися по собі. Начальник покрутив значущо головою.

— Тепер така пора, що за ким сила, за тим і право. Як ми не покажемо нашої сили, то і права нам не буде.

— Право для всіх повинно бути рівне, — перебив начальник.

— Чи одно повшшо бути, та не є, такий уже цей світ. Що, ні?

— Таж так, так воно і єсть, — притакнуло кількох.

— Отже, бачите, коли ми у теперішній війні не будемо мати свойого війська, то по війні скажуть нам: а ви де були, добрі люди?

— А невже з нашого села не забрали двайцять і вісім людей під карабін, а вдвоє більше чи не поїхало з форшпанами?

— Того ви не потрібуйте мені казати, я й сам знаю, що наш народ шлють у перший огонь і називають його тирольцями Сходу2.

— Як знав, так звав, коли що дав, — доповів один з дотепніших.

— А невже ж ви бачиш, щоби хто давав з доброї волі? — звернувся до його промовець. — Треба собі взяти, а щоб взяти, треба руки мати, а на війні тії руки, то своє військо. Ті наші люди, що пішли до армії, розплинугься у ній, як річка у морі, змішаються з другими народами, німцями, мадярами, чехами, поляками тощо, і тільки помину по них буде, що їх імена видрукують у "ферлюстлістах" та що вдови й сироти по них заплакані поміж нами ходити будуть; а нашій, українській справі який з цього хосен?

Начальник відкашельнув грімко, аж крісло затріщало.

— Нам треба мати свою, українську армію, свій легіон, своїх стрільців, щоб цілий світ бачив, що український народ приймає участь у війні і що він захищає свій рідний край, свої здобутки політичні, економічні й культурні. І такий легіон ми маємо дозвіл творити. Він буде під нашою власною управою, це буде зав'язок української армії.

Тут промовець перервав і обкинув оком зібраних, щоб побачити, яке враження зробила на них тая вість. Але обличчя ґаздів подібні були до малюнків святих, обдимлених кадилом у церкві. Відсапнувши, говорив дальше.

— З отсим я до вас приїхав. Знаєте мене, і я знаю вас. Не одну ложку солі з'їли. Сподіюсь, ви певні, що я вас не намовляю до злого. Тут папір, — хто хоче, най голоситься. Вільно записуватися таким, що не скінчили ще 18 року або скінчили літ 36. По других селах записалося багато. — Він виняв нотатник і подав відповідні дати. — Мабуть, не схочете остатися позаду.

Сказавши це, сів. Ґазди знов понесли люльки до ротів. Деякий набивав свою тютюном, другий сіркав сірник до рукава або до підошви. Начальник кресав огонь кресалом, казав, що так воно найпевніше й найменше коштовно. До паперу, по старій звичці, не спішився ніхто. Він лежав білою цяткою на жовтому столі.

Докторові utriusque juris* , голові "Підгірської ради" і начальному директорові "Підгірського банку", зробилося на душі, ніби після першого програного процесу. Він встав, хотів щось дальше говорити, і знов сів, і ще раз устав, а тоді прямо спитався:

— Ну, як вже воно буде, панове?

Панове не відповіли нічого, лиш з кута почулось: "Пилип Каня Степанів голоситься до слова".

— Просимо дуже! — сказав врадуваний адвокат.

З хмар диму виринула висока стать — з обличчям, що нагадувало не Каню, а гірського вірла-беркута. Довгий, горбатий ніс, навислі сиві брови і зіниці, що миготіли під ними, мов блудні вогники в корчах.

Каня підступив до вікна і відчинив його. Почувся шум смерек, джуркіт гірських потоків і свист полонинського вітру. Тютюновий дим захвилювався, мов осіння імла, коли сонце сходить, і в хаті зробилося видніше. Не тільки обличчя зібраних гуцулів, але й образи на стінках зарисувалися ясніше. Каня перехилився крізь вікно і, зачиняючи його, обережно сказав: "Нема нікого. Надворі гарна ніч, аж любо". Сказавши це, підійшов до дверей, відчинив, зазирнув направо і наліво у коридор і, вертаючи на своє місце, спитав:

* Доктор двох прав — римського і канонічного (лат). Ред.

— А чи ми тут, ґазди, самі свої? Нема тут кого непотрібного між нами?

— Можете, батьку, говорити безпечно, — відповіли йому.

— Ну, так слухайте, коли ласка... Дякуємо пану адвокатові, що приїхав до нас і сказав нам мудре слово.

— Дякуємо, дякуємо!.. — почулося кругом.

— Все, що він балакав, суща правда. Але я, як той Пилип у Святому Письмі, спитаюся вас, що таке правда? Я вже над гробом, ноги мої половину світу зійшли, очі мої багато такого бачили, чого ви, ґазди, не побачите ніколи, але правди я не стрінув ніде. Вона хіба у Бога святого на небесах, та ще, може, і в тих дітей, що злого не творили, і в тих душах старців, що злого творити не годні, бо їм уже не до того, бо вони вже у другий світ зазирають, так як я. Сокотись, чоловіче добрий, бо кругом тебе, мов пщина в корчах, брехня і кривда сичить, вона тільки того і пазить, щоб тебе у саме серце вжалити. Так воно й тепер. Нам сокотитися треба, бо окрім Божої опіки другої над нами нема. Пригадайте собі, чого то нам не обіцяли, як під Кенігрець вели. Я там був і бачив, що з нами творили. Наш полк стояв, як народ у церкві на храм, збито-збито. А прусські гармати валили в нас й валили. Чому ж, питаюся я, не посунули нами ні вперед, ані взад? Чому?

Перервав, дожидаючись відповіді, та не відповідав ніхто.

— А під вечір, коли приказ прийшов уступати, то ми з місця рушити не могли. Труп на тебе справа і зліва валився, бо не один з них поміж живими ніби живий стояв, і аж тепер виявилося, що він труп. Багато говорити, та слухати нема коли. Кондрегур, Пакеня, Коломийський, Черновецький полк — то хто такий? Хіба це не наші люди? А кільки їх там лягло? 1 чи лиш там? А в Італії, а в Боснії, гадаєте, що там забава була — що?

І він обкинув своїм вірлиним зором голови слухачів; та тії голови хилилися все нижче й нижче вділ, мовби їх його слова скелею

придавляли. Навіть начальник спер голову на руки, а руки на коліна, і так сидів, як з каменя кутий.

— А як нам за це платили, того вам не потрібую казати? Де наші полонини широкі, де наша сплавачка вольна, Де наші ліси предковічні і тії лови, що не один з нас у них кохався, в хаті всидіти не міг, бо рушниця кивала на його:

Ходи". Наїхало всілякого чужого народу, жандарі дорогу на найвищі верхи знайшли, прощай, гуцульская воле. 1 коли, ми до решти не пропали, так це дякувати маємо тій °свт, що поширилася між нами, тим товариствам, спілкам і крамницям, у яких ми збираємося докупи, бо кожного з нас зокрема справили б вони скоро.

— Ваша правда, ваша свята правда, батьку Пилипе, — озвалися ґазди. — Говоріть, говоріть дальше!

— Перше кожний з нас розумів, що він гуцул, і на тому край. А нині ми знаємо, що не тільки світу, що в вікні, що наша країна куди більша і що на ній живе великий український народ. До мене ті нові думки долітають, як би хто з другого берега кликав, бо я старий, бо моя дорога не туди, а там — о. — Він показав рукою у сторону церкви. — Але є молодші від мене, і вони, певно, не цураються доброго діла, вони послужать тій нашій Україні. Але як?

— Але як? — перекидалися зором і словами гуцульські ґазди.

— Наше село, як той макух. Що було молодого й дужого, забрали. Збили його, як на фолюші сукно. Підіть ви завтра вулицею і подивіться, кого стрінете. Жінки і стари-ня. Легіня зі свічкою не стрінете, хіба підпарубочих, запорожців, що з-за порога на танець глядять. Підхоплюється то, як птахи у гнізді, за рік, за два і вони будуть літати, — підхопні. Пішлемо їх, — то хто лишиться в селі, хто боронитиме наших жінок і дівчат? Довбуш не хоче вставати.

— Довбуш на Сокільському спить3, — кивали головами ґазди, і зітхання, подібне до шуму цвинтарних смерек, понеслося по хаті.

— Чи не краще було б, якби нам рушниці прислали, і кулі, і пороху, що треба. Ніхто, як ми, не знає наших гір, ніхто, як ми, не буде їх боронити. Я, хоч старий, а за піч не полізу і на тім, о, верху я вам вгадаю, чи це ялівець, чи медвідь. Нас очі не заводять, а руки не трясуться, тут кожний камінь для нас, як феник у кишені. Обороняючи наших гір, боронили б ми границь України. Я скінчив.

І висока стать сховалася знов у димах поміж кипта-рями.

Гість з міста потер чоло, ніби хотів, щоб воно сильніше думало, а потім прикрив очі рукою і мовчав. Ґазди мовчали теж. Із-за гір викочувався місяць. Вікна стояли, ніби із срібла куті.

— Чи ще хто хоче говорити?

— Ні. Каня сказали, що всім нам було на язиці.

— Так тоді пустіть мене до слова.

— Просимо, просимо, пане докторе!

— Я не гуцул, але з гуцулами зрісся. Я чую, що їх болить. Мій передбесідник говорив, ніби мені із серця читав. Але так, як би нам хотілося, на жаль, не може бути. Нам дозволили мати не територіальну міліцію, а український легіон, як окрему військову частину державної армії.

— В іім-бо то й діло, — втрутив своє слово начальник.

— Того нам не змінити, бо нема як і вони. Хмара насувається на нас, і тільки слухай, як перші громи вдарять. Ґазди! Я певний, що ви так обороняли би своїх гір, і ко-либ, і полонин, і кожного плаю, як ні один лицар у світі, та чи оборонили би ви їх, це друге питання. Тую силу, яка насувається з півночі і від сходу, треба здержати, спинити там на долах, десь, може, над Дністром або над його притоками; тут було б запізно, тут і так народу, як самі знаєте, небагато залишилося. Тому-то я ще раз прошу, хто хоче, хай голоситься. Дехто нині, отут на цьому папері, хай покладе своє ім'я, а інші хай підпишуться в комітеті, який ми виберемо з трьох люд а. Скоро світ, їду дальше. До неділі остається нам три дні. В неділю комітет відведе добровольців у город. — Так — прошу...

За той час, як говорив адвокат, праворуч від його почувся діалог.

— Татуню, я голошуся.

— А мати що? Стривай!

— Ні, я мушу! — і до паперу підступив молодий хлопець, ніби з образу зіскочив, гарний, хоч малюй. Взяв за перо і поклав перші великі і невправні букви. Його батько слухав, як скрипіло перо по папері і як тряслися чорні кучері його наймолодшого над білим новим киптарем. Двох старших він виправив у полк ще тамтого тижня. Перед його очима виринула тая пустка, яка тепер зробиться в хаті й на обійстю, і тії великі жінчині очі, що серед тої пустки будуть когось шукати. Але як син закінчив свій підпис і вертав від стола під стіну, він махнув рукою і сказав:

— Взяв вовк корову, хай бере й теля.

До стола підійшли оба молоді Микитюки. їх батько переступив з ноги на ногу і спитав:

— Ви оба?

— Оба, татуню! — відповіли хлопці. — Ми ж браття.

— Про мене.

За ними підступило ще кількох, а тоді почувся у хаті кашель. Значиться, більше ніхто. Адвокат прочитав підписи і почислив. Було 13.

— Тринадцятьох підписалося, — сказав уголос. Тринадцять, це погане число...

Знов почувся цей самий кашель. А тоді виринув, як лящ із трощі, хирявий, худощавий леґінь; його при наборі рекрута пустили і в селі дивилися на нього, як на сміховшу фігуру. Він не годен був ковбка двишуш, бо в грудях грало йому, як на трембіті, а як вийшов наверх до маржини, то довго-довго лежав, мов неживий, заки прийшов до себе.

Тепер він випрямився, голову підняв гордо, руку заложив за пояс і сказав: "Тринадцять нещасливе число. Щоб було 14, пишіть і мене".

Записали.